

FUTBOLUN SOSYOLOJİK ANLAMLARI VE KAPİTALİST DÖNÜŞÜMÜ: FUTBOL YOLUYLA TOPLUMSALLAŞMA MI? YOKSA YABANCILAŞMA VE TOPLUMSAL DIŞLANMA MI?

Mert Kerem Zelyurt

Özet: Bu çalışmanın amacı, futbolun gündelik yaşamdaki toplumsal işlevleri ve anlamlarını açıklamak ve bunun yanı sıra futbola kâr amaçlı liberal ekonomik yaklaşımları ve kapitalist dönüşümünü vurgulayarak, toplum ve spor arasındaki negatif süreçlere dikkat çekmektir. Futbol dünyada en yaygın spor dalıdır ve sosyal olgudur. Bu spor dalı oyun, toplumsal iletişim, sohbet, toplumsallaşma, özdeşleşme, duygu, anlam vs. işlevlere sahiptir. Bu işlevlerinden dolayı, endüstri güçleri futbolu karlı bir iş alanı olarak görmekte ve metalaştırılıp satışa sunulan bu oyuna ilgi göstermektedir. Bu bağlamda stadyumların dönüşümü, elektronik bilet uygulamaları, taraftarların gözetimi gibi yönetsel düzenlemelerin halkın önemli kesiminin oyuna yabancılaşmasına ve toplumsal dışlanmaya neden olduğu ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Taraftarlık, Oyunun Kapitalist Dönüşümü, Gözetim, Yabancılaşma, Sosyal Dışlanma.

THE SOCIOLOGICAL MEANING OF FOOTBALL AND ITS CAPITALIST TRANSFORMATION: IS THAT SOCIALIZING BY FOOTBALL? OR ALIENATION AND SOCIAL EXCLUSION?

Mert Kerem Zelyurt

Abstract: The purpose of this study is to explain social meanings and functions of football in daily life and also to highlight liberal economy practices of profit making approach to the football and its capitalistic transformation to draw attention negative process in the relationship between sport and society. Football is being widespread sport and social phenomenon in the world. This sport is functional in every way that includes play, social communication, conversation, socialization, social identification, emotion, meaning etc. For these reasons industry forces think football as a profitable business area and show interest in this play that can be commoditized and sold. In this context, it can be argued that administrative regulations such as the transformation of stadiums, electronic ticket applications, and the surveillance of fans have caused the alienation of the majority of the people from the game and social exclusion.

Keywords: Football, Fanship, Capitalistic Transformation Of Play, Surveillance, Alienation, Social Exclusion.

FUTBOLUN SOSYOLOJİK ANLAMLARI VE KAPİTALİST DÖNÜŞÜMÜ: FUTBOL YOLUYLA TOPLUMSALLAŞMA MI? YOKSA YABANCILAŞMA VE TOPLUMSAL DIŞLANMA MI?

Mert Kerem ZELYURT*

Giriş

19. yüzyıldaki modernleşme ve sanayileşme süreçlerine koşut biçimde, bu yüzyılın sonlarına doğru birçok spor dalı ortaya çıkmıştır. Batı dünyasında daha çok İngiltere merkezli ortaya çıkan modern sporlar tüm dünya yüzeyine tedrici olarak, İngilizler eliyle yayılmıştır. Bu spor dallarından birisi, en çok öne çıkıyorsa futboldur. Futbol, en çok yayılan ve en fazla meşgul olunan spor olmuştur. Tüm ülkelere yayılan bu spor dalının benimsenmesi zor olmamış, dünyada evrensel bir kültür odağı haline gelip benzer kurumlaşmalarla ortak norm ve değerler yaratmıştır. Futbol dünya toplumları düzeyinde en yaygın oydasma zeminlerinden birisidir. Futbolla ilişkili entelektüel yorumlarda genel vurgu, ona sporun ötesinde anlamlar yüklenmesi ve kullanım biçimlerinin diğer spor dallarından farklılaşmasıdır. Bu tip bir yaklaşımın toplum temelleri ve kurumsal dayanakları da sağlam görünmektedir. Sosyoloji, iktisat, felsefe, tarih, siyaset, yönetim bilimi, iletişim vs. toplum bilimlerinin genelde spor olgusunu, çokça da futbol alanını bilim düzeyinde sorunsallaştırmaya odaklanması bu nedenledir. Futbolun toplumların gündelik yaşamındaki ağırlığı hiç eksilmeden istikrarını sürdürmüştür. Dünya yüzeyinde, bazı istisnalar hariç, spor deyince genellikle akla ilk futbolun geldiğini söylemek yanlış olmaz. Futbol, toplumların spor anlayışıyla özdeşleşmiştir. Futbol-Spor özdeşleşmesi özellikle Türkiye örneğinde anlamlı bir yere sahiptir.

Toplum ve birey düzeyinde farklı anlamlar yaratmış bir spor dalıdır futbol. Toplum, spor ve hareket kültürü ilişkisinde diğer sporlara uzak kalan anlamları, futbol fazlasıyla bünyesinde taşımaktadır. Toplumsal yaşamda çok işlevli bir rol üstlenmesiyle sporlar arasında üstünlüğünü elde etmiştir. Sporun dışındaki toplumsal olgularla ilişkilendirilmesi, futbola ilişkin top-

* Doç.Dr., Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü

lum bilimsel bir çözümlemede yanına siyaset, devlet, ekonomi, din, eğitim, kültür, hukuk, ahlak vs. kurumlar ve olgular konarak bu olgularla ilişkisellik/nedensellik, karşılıklılık bağlamında tezler, yaklaşımlar üretilmesi; futbolun toplumsal, evrensel boyutlarıyla kayda değer bir farklılık göstermesindedir. Diğer bir deyişle, futbol farklı anlamlara gelerek toplumların spor zihniyetine yerleşip egemenliğini ilan etmiş bir spor dalıdır. Hobsbawm'ın ifadesiyle 19.yüzyılda farklı toplumlardaki Britanya diasporası'nın ürünü olan futbol,¹ tüm dünya yüzeyine yayılmasını ve toplumlararası ortaklık düzeyini vurgulamak için, küreselleşme olgusuyla beraber değerlendirilmiş, hatta küreselleşmeyi en iyi yansıtan toplumsal kültür ve pratik olarak altı çizilerek futbola ilişkin vurgular keskinleştirilmiştir.² Birbirini tamamlayan değerlendirmelerde sıklıkla görüleceği gibi futbolun asla sadece futbol olmadığı³, evrenselliği, uluslararasılığı ve ortak davranışı en iyi şekilde yansıtan bir kurum ve müşterek olduğu, bireylerin ve kitlelerin duygularıyla özdeşleştiği, toplumsal olguların aynası olarak işlev gördüğü, eşitsizlik ve sınıf çelişkilerini en iyi ve net biçimde yansıtan bir spor dalı olduğu, modernleşme ve kapitalistleşme süreçleriyle ele alınarak yabancılaşma ve iktidar-güç ilişkilerine konu olduğu vurgulanmıştır. Toplumsal yaşamın farklı yönlerini bünyesinde yansıtırak billurlaştırarak futbolu inceleyerek kurumsal ilişkileri ve olguları da gözlemlemek mümkündür.

Futbol toplumun kurumlarıyla yakın ilişki içindedir. Genelde sporu, özel bir örnek olarak futbolu genel toplumsal çerçeveden soyutlayarak analiz etmek sosyal gerçekliğe nüfuz etmede yetersiz bir yaklaşımdır. Başta siyaset, ekonomi olmak üzere eğitim, din⁴ vs. toplumsal kurum ve olgularla ilişkisi sıklıkla irdelenmektedir. Öyle ki futbol sporun ve oyunun ötesindeki yansımalarıyla; taraftarlık, kimlik, özdeşleşme işlevleriyle, gündelik yaşama yerleşmiş kurumlaşması ve baskınlığıyla, antici kimlik savunusu ve muhafefet için araçsallaştırılmasıyla, iktidar siyasetleri tarafından sürekli markaja

¹ HOBBSAWM, Eric; Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, 1.Basım, Çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s.54

² BONİFACE, Pascal; Futbol ve Küreselleşme, NTV Yayınları, Çev:İsmail Yerguz, 1.Baskı, İstanbul, 2007

³ KUPER, Simon. Futbol Asla Sadece Futbol Değildir. Çev: Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2003.

⁴ Futbolun modern dünyanın kutsalı, totemi olarak birey, sosyal grup ve kitle düzeyinde ortak inanç yaratması gibi yönlerine vurguyla Din kurumuyla metaforik ilişkisi vurgulanmaktadır.

alınmasıyla, etnik, kültürel ve ideolojik düzeydeki kimlik çatışmalarıyla iç içe geçip simgesel özdeşleşmesiyle, ekonomik düzende metalaşması ve artı değer yaratarak kültür endüstrisi, piyasa ve medya güçlerinin kar ve rantıye odaklı ilgisini çekmesiyle, tüketim toplumu ideolojisini ideal biçimde yansıtan bir kapitalist ticari alan olmasıyla, sporda profesyonelleşmenin amatörü de kapsar düzeye gelerek marjına varmasıyla diğer spor dallarından farklı bir konum elde etmiştir.⁵ Futbolun spor kaynaklı bir oyun olma özelliği, kullanım biçimleri ve görüntüleri açısından neredeyse diğer boyutlarının gerisinde kalmıştır.

Futbolla ilişkili sayısız sosyal olguyu bir makalede analiz etmek mümkün görünmemektedir. Bu çalışmada da, yukarıda bahsedilen futbolla ilgili genel konu ve sorunların bir kısım ayrıntılarına odaklanıldı. Futbol gündelik yaşamda bir yandan insana ve topluma içkin oyun, eğlence, fiziksel aktivite, sosyalleşme, birliktelik, dayanışma vs. olumlu işlevlerini sürdürürken diğer yandan endüstriyel-kapitalist üretim ilişkileri içinde dönüşerek yabancılaşma ve toplumsal dışlanma olgusunu da bünyesinde üretmektedir. Bu iddiadan yola çıkarak çalışmanın temel sorusu ve kavramsal çerçevesi; yabancılaşma, temsil sorunu ve bireyin yalnızlaşması olgularının hiç gündemden düşmediği günümüz modern toplumunda futbolun geniş kitleler için anlamları, toplumsal çerçevedeki işlevi ve devreye konan piyasacı-endüstriyel uygulamaların toplum-futbol ilişkilerine etkisine ilişkin açıklamalarla sınırlanmıştır. Öncelikle futbolun kitleler için taraftarlık, aidiyet, temsil, kimlik, topluluk hissi, anlam yaratması gibi toplumsallaşma⁶(sosyalizasyon) boyutlarından bahsedilecek ve diğer taraftan futbol endüstrisindeki kapitalist-neoliberal düzenlemelerin futbol-toplum ilişkisini yabancılaşma, temsil krizi, sosyal dışlanma çerçevesine sürüklediği iddiası temellendirilecektir.

Toplumsal Yaşamda Futbol

Günümüz dünyasında spor toplumlar için yerleşik bir kurum haline gelmiştir. Boş zamanlar kurumunun hayati unsurudur. Kitlelerin spora ilgisi azalmamakta, etkin biçimlerde bedensel harekete girişmeyen bireyler de spor olgusuyla seyirci düzeyinde ilişkisini sürdürmektedir. Seyirciliğin en yaygın

⁵ ZELYURT, Mert.K; Spor Sosyolojisi, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2019.

⁶ Eş anlamlara gelen toplumsallaşma, sosyalleşme, sosyalizasyon kavramları yazıda birbirinin yerine geçer biçimde kullanılmıştır.

olduğu spor dalıysa futboldur. Olimpik sporlar⁷ kategorisine giren hiçbir spor dalı futbol düzeyinde bir seyirci kitlesine ulaşmamıştır. En çok yaklaşan basketbol da yine futbolun gerisinde kalmıştır. Bu durumun tek istisnası olan Amerika haricinde evrensel olgu ve toplumsal gerçeklik bu yöndedir. Futbol taraftarları; futbolcular, teknik direktörler ve yöneticilerden katbekat kalabalık bir kitle olarak futbol düzeninin ayrılmaz parçası ve paydaşıdır. Seyircilik ve taraftarlık olgusu futbolla kurumsallaşmış, davranış ve kültür kodlarını da yaratmıştır. Futbol ve toplum ilişkisine dair bütünlüklü bir analizde taraftarlık olgusunu denklem dışında bırakmak mümkün değildir. Öyle ki söz konusu futbol oyunu olunca, taraftarlar yoksa, ünlü oyuncular ve antrenörler de önemsizleşmektedir.⁸ Ünlü edebiyat kaleminin metaforik vurgusuyla futbol, “*ateisti olmayan tek din*” olarak inançlı taraftarlara sahiptir.⁹

Futbol toplumsal yaşamla iç içe geçmiş bir sportif faaliyettir. Bir yönetmenin gözündeki futbol ve tutulan takım tek kelimeyle “hayat” demektir. Futbol, insana hayat duygusu vermektedir. “Ülkemizde baştan beri bu hayat duygusuyla varolduğu için futbol bu kadar sevilen, akıl almaz bir derecede, konumda olan, insanların en irrasyonel, akıldışı, duygusal yanlarıyla ilişki kurduğu yegâne şeydir”.¹⁰ Futbolun, diğer spor dallarına göre öne çıkmasının nedeni farklı duygulanma biçimlerine hitap etmesidir. Futbol her yaştan, cinsiyetten, meslekten, sosyal tabakadan, sosyal sınıftan, zümreden, kültürden, millettten, medeniyetten birey ve toplulukların katıldığı bir spor pratiğidir. Herhangi bir kişinin futbola katılması için futbol oynaması zorunlu değildir. Futbolun diğer spor dallarından farkı da bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Futbol, kitleler için fiziksel biçimde uygulanmasının ötesinde, daha çok söze dökülen, konuşma ve sosyal diyalogda karşılığını bulan bir spordur. Futbolda teknik, oyun stratejileri, sistemler, mevkiler, temel kurallar, oyuncu isimleri vb.

⁷ Atletizm, yüzme, voleybol, güreş, taekwondo, judo, su sporları, kar sporları vs. Futbolun kendisi de bir olimpik spordur. Ancak olimpiyatların antik kuruluşundan modern olimpiyatlara atletizm temelli tarihsel gelenek nedeniyle diğer takım sporları gibi futbol da öne çıkmamıştır.

⁸ MCGİLL, Craig; Futbolun Karhanesi: Futbol Taraftarların Elinden Nasıl Kayıyor?, Çev: Can Cemgil, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006. s.17

⁹ GALEANO, Eduardo. Gölgede ve Güneşte Futbol. Can Yayınları, Çev: Ertuğrul Önalp-M. Necati Kutlu, 4. Basım, İstanbul, Haziran, 2008, s.21

¹⁰ DEMİRKUBUZ, Zeki; “Benim İçin Futbol Demek Beşiktaş Demektir”, Gözden kaçanlar Pozisyonlar: Kültür Sanat Aleminde Futbola Bakan Söyleşiler (İç), Haz: Cem Zamur, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.291-292

konularda bilgisi olmayan bir kişi dahi futbolla ilişkili bir cümle kurarak, geçmişteki futbol anısından bahsederek, tesadüfen hafızasında yer eden bir oyuncudan söz açarak futbola katılabilir. Bu yaygınlıkta bir toplumsal işleve tenis, jimnastik, voleybol, tekvando, atletizm, yüzme vs. spor dallarında rastlamak güçtür. Toplumsal pratikleriyle ve imkânlarıyla geniş toplumsal katılım için elverişli bir spor dalıdır. Futbol kitlelerin, grupların, bireylerin toplumsallaşmasında etkili bir sosyal kurumdur, bir sosyal bütünleşme alanıdır. Toplumların üstünde en fazla fikir birliği ve mutabakat sağlamış olduğu bir spor alanıdır. Futbolun "...sporların en kralı olduğunu kimse yadsıyamaz".¹¹

Top oyunları kamusal alanlarda çocukları, her yaştan insan gruplarını bir araya getirmek, toplumsallaşma alanı yaratmakta etkili bir sosyal vasıta. Futbol, diğer sporlarda olduğu gibi, top oyunları içinde de en çok oynananıdır. Büyük-küçük, genç-yaşlı, farklı sosyal statüler, farklı kuşaklar ve cinsiyetler bir futbol maçı etrafında bir araya gelebilir. Karşılıklı paylaşımı, biz-onlar düzeyinde sosyal kabulü ve varlık koşullarını devreye koyan bir takım sporu olması, asgari kurallarının az çok herkesçe bilinmesi ve toplumsallaştırılması, bir maç organizasyonunun tek bir top ve asgari bir boş zeminle kotarılabilmesi bu oyunu toplumun kolektif bilincine yerleştirmiştir. Bir yandan hızla ve her yönüyle paraya dönüştürülüp yeni kapitalist taraftarlık politikalarıyla halktan, kitlelerden uzaklaştırılan futbol diğer yandan da görece piyasa dışında kalan alanlarda oyun, sportif faaliyet, eğlence ve toplumsallaşma boyutlarıyla gündelik yaşamdaki istikrarlı konumunu sürdürmektedir. Popüler ifadesiyle arsadan borsaya varan bu oyun, sokaklarda ve açık alanlardaki üstünlüğünü korumaktadır. Öyle ki endüstriyelleşmesine rağmen, yine de topyekün profesyonellelikle sınırlı değildir, toplumcu imkanları sürekli gündemdedir. "Topun hala neşeyle yuvarlandığını görmek için sokaklara çıkmak yeter, plajlara, küçük arsalarla çıkmak yeter".¹²

Futbolla ilgilenmek, stadyumlara gitmek, medyada ilgili haberleri ve programları takip etmek, tutulan takımın ulusal ve uluslar arası maçlarını izlemek, futbolla zaman geçirme alışkanlıkları geniş kitleler için bir yönüyle oyun, spor, eğlence, rekreasyon faaliyetiyse diğer bir yönüyle taraftarlık, "Biz" duygusu ve özdeşleşmedir. Tutulan takımın eski ve gelecekteki maçları futbol taraftarı için bir düşünce üretimi sahasıdır. Hangi futbolcunun hangi

¹¹ GÜMÜŞ, Semih. Futbol ve Biz. Can Yayınları, İstanbul, 2000, s.33

¹² GALEANO, Eduardo; Biz Hayır Diyoruz, İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s.81

mevkide oynaması gerektiği, teknik direktörün oyun sistemi, takım kadrosu eleştirileri, bir futbolcuya verilen fazla transfer ücreti, takım ruhu, şimdiki futbolcuların ruhsuz oynadığı, gitmesi gereken kulüp başkanı, gelmesi gereken teknik direktör, bu takımın böyle gitmeyeceği, hakem hataları, yorumcu eleştirileri vs. birçok konu futbol kamusal alanının değişmez, ortodoks temalarıdır. Futbolun tatile girdiği, canlı izlenmediği zamanlardaki boşluk, üstüne konuşulan sayısız tartışma konusuyla ikame edilebilir. Sohbetleriyle öne çıkan bir sosyalleşme biçimi olan futbol üstüne her daim konuşulacak bir şey bulunabilir. Futbolda seyirciliğin ötesine geçen, oyunu takıma duygusal bağlılıkla deneyimleyen taraftarlar için deplasman ve tribün deneyimleri, hayatın diğer faaliyetlerine oranla fazlasıyla hatırlanır bir anı, canlı bir eğlencenin malzemesidir.¹³ Öyle ki anlarıyla, güncelliğiyle ve geleceğiyle bu düzeyde sohbet tartışma konusu üreten tek spordur. Uluğ Nutku'nun "Bilincin üç şimdisi"¹⁴, futbolla kurulan ontolojik ve epistemolojik ilişkide ideal özdeşleşmesini kolaylıkla bulabilmektedir.

80'lerin ünlü teknik adamı Derwall'e göre Türkiye dünyada en futbol hastası ülkedir. Türkiye'de takım taraftarlığı çarşı esnafının üstüne hesap sordugu, şikâyet ettiği, soru yönelttiği bir faaliyettir.¹⁵ Futbol basit bir oyunun ötesinde ciddi bir tartışma sahasıdır, kamunun kafa yorduğu bir faaliyettir. "Her taraftar yabana atılmaması gerektiğini bilen bir seçicidir".¹⁶ Öyle ki "...rakip takımların taraftarları bir araya geldi mi hemen tartışma başlar, ... tarafların havada uçuşan gerekçe ve kanıtlarıyla hiç bitmeyecek bir tartışma".¹⁷ Zorlanmadan sosyal iletişim ve diyalog başlatmanın en basit yolu, hatta "...sahici bir sosyal ilişki, ...dostlar arasındaki sohbetlerde ya da geçici ilişkilerde dâhil olan dipsiz bir kuyu, tükenmeyen kaynaktırlar".¹⁸ Futbol düzlemindeki tar-

¹³ KOZANOĞLU, Can; Gençler, Deplase Olunuz!"Tribünden" Birinin Deplasman Anıları, Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler(iç), Der:R.Horak-W. Reiter-T.Bora, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009, s.112-113

¹⁴ "İnsan 3 zaman boyutunda birden yaşıyor: Eylemesiyle şimdide, anmasıyla geçmişte, umut etmesiyle gelecekte". Ayrıntı için bkz. NUTKU, Uluğ; İnsan Felsefesi Çalışmaları, Birinci Basım, Bulut Yayınları, İstanbul, 1998, s.45

¹⁵ DERWALL, Jupp. Futbol Basit Bir Oyun Değildir. Çev:Aydın Engin-Hasan Kuruyazıcı, İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Mart, 2004, s.262

¹⁶ BONIFACE, Pascal. Futbol ve Küreselleşme.Çev:İsmailYerguz, NTV Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007, s.15

¹⁷ CRITCHLEY, Simon. Futbol Düşünürken Aslında Ne Düşünürüz?.Çev:Oğuz Tecimen, Metis Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mart, 2018, s.32

¹⁸ BONIFACE, Futbol ve Küreselleşme, s.15

tışmalar, herkesin bir şekilde dahil olabilmesiyle, rakip takım taraftarlarıyla temel bir konuda müzakere edilebilmesiyle katılımcı demokratiktir. Siyasi konularda negatif gerilim ve kutuplaşmayla sonuçlanan tartışmalar futbolda yerini rakip taraftarlar arasında antici hoşgörü ve spor düzleminde birliktelik ve dayanışmaya bırakabilir.

Modern toplumdaki yabancılaşma olgusuyla toplumdaki kopan, yalnızlaşan bireyin toplumsallaşmasında, yaşantı dünyasında pozitif anlamlar ve değerler yaratmasında spora kurumsal işlevler yüklenmiştir. Günümüz toplumu aşırı bireyselleşme, değersizleşme, toplum ve topluluk hissini kaybı, yüz yüze birincil sosyal ilişkilerin ve manevi aidiyet yapılarının çözülmesi gibi sosyolojik sorunlara gebe dir. Değişme hızının toplumda yarattığı kültürel yurtsuzluk ve anomi, bireyleri kimlik karmaşası, yalnızlık, anlamsızlık, dağılma, yaygın endişe ve çöküntü hissiyatına sürükler.¹⁹ Temel kurumların bireyi ve toplumu temsil etmez duruma gelmesi, toplumsal kurumların marjinalleşmesi yabancılaşma olgusunu ve temsil krizlerini ağırlaştırmaktadır. Siyaset, eğitim kurumları, ekonomi, dinsel göstergeler, çalışma yaşamı, bilim, teknoloji, kültür endüstrisi, boş zamanlar, trafik, güvenlik ve gözetim, insan ve çevre ilişkisine dair ekolojik sorunlar vs. gündelik yaşamın çeşitli kurumlarının toplumun ve bireyin gözünde yabancılaşması aynı zamanda kaygı, umutsuzluk, depresyon, paranoya, korku, uyumsuzluk, antilik, antisosyal davranış durumlarını da beraberinde getirmektedir. Olumsuz gelişmelerin bireye yansıdığı, yurtsuzluk algısı, yalnızlık, kimlik ve aidiyet temelli sorunların gündeme geldiği süreçte spor kurumu etkili rol üstlenmektedir. Bireyin katıldığı spor faaliyetleriyle sosyal gruplara dahil olması, takım taraftarlığına dayalı topluluk aidiyeti yoluyla ortak spor gündemiyle temsil hissi yakalaması, toplumsal sermaye imkanları, sosyal kimlik ve boş zamanında kamusal bir uğraş edinmesi bireyin topluma yabancılaşmasına karşı önemli işlevlerdir.

Bauman'ın belirttiği gibi sağı solu belirsiz ve tuhaf olan günümüz dünyasında "tek başına bırakılma ihtimali" kulağa dehşet verici gelmektedir. İnsanın algılamasında yalnızlık huzursuz edici ve tehditkârdır.²⁰ Çağdaş insan, yalnızlığın, tek başına kalmanın yarattığı kaygıyla yaşamaktadır.²¹ Modern

¹⁹ SAYAR, Kemal; Kayıp Arkadaş, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s.41

²⁰ BAUMAN, Zygmunt; Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, Çev: Pelin Sıral, Habitus Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.12

²¹ KÖKNEL, Özcan. Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. Altın Kitaplar, 17. Basım, İstanbul, Aralık 2005, s.14

zamanlarda yaşanan rekabet ve başarı baskısı bireylerin ruhunu ve sosyal ilişkilerini aşındırmaktadır. Boşluk duygusunun ve can sıkıntısının toplumun önemli bir kısmı için ciddi boyutlara ulaştığı bu dönemde pek çok insan için arzulanan şey, arkadaş gruplarında kabul görmek ve grubun bir parçası olmaktır.²² Yaşanan hızlı sosyal değişme sürecinde “bağlanma” toplumsal bir ihtiyaç haline gelmiştir. “İnsan tek tip yaratılmamıştır ve bu sebepten dolayı bağlanma ihtiyacı vardır”.²³ Futbol, “biz” duygusu ve “karşı taraf” duygusuyla bağlanma ihtiyacını da karşılamasıyla²⁴ öne çıkan, kolektif yönü ağır basan bir spor faaliyetidir. Katı olan her şeyin buharlaştığı, değerlerin ve toplumsal aidiyetlerin çözüldüğü, toplumsal temellerin kırılanaştığı hız ve tüketim çağında özdeşleşme, paylaşım ve ortaklık değeriyle gündeme gelen bir toplumsallaşma biçimi ve kitleselliktir. Futbol rasyonalitenin, kapitalist ilişkilerin sonucu olan toplumsal kurumlara yabancılaşmanın tahribatına karşı eğlence, oyun, birliktelik hissi, diyalog, mizah, antici hoşgörü, kamusal gündem yaratmasıyla birey ve geniş kitleler için sosyal bir direnç alanı olabilmektedir. Devreye soktuğu sosyal bağlanma, topluluk duygusu, duygusal boşalım, kontrollü çatışma ve mücadele işlevleriyle toplumsal uyum mekanizması²⁵ yaratmıştır.

Sosyolojinin başlıca teorileri²⁶ de modern toplumdaki spor olgusunun birey ve toplumla ilişkilerine kayıtsız kalmamış, sporu çeşitli yönleriyle bir

²² MAY, Rollo; Kendini Arayan İnsan, Çev:Ayşen Karpat, İstanbul, Kuraldışı Yayıncılık, 1997, s.22-23

²³ TARHAN, Nevzat. Toplum Psikolojisi: Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye. Timaş Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2014, s.108

²⁴ BELGE, Murat. Tarihten Güncelliğe. İletişim Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2017, s.219

²⁵ Futbolun apolitikleştirme aygıtı olması, iktidarlar tarafından sisteme uyumlu insan tipi yaratma projelerinde rıza mekanizması yaratması, siyasilerce araçsallaştırılması gibi haklılık payı olsa bile kimi zaman dogmatik kisveye bürünen birçok popüler eleştiri de mevcuttur. Biz burada futbolun gündelik hayattaki spor, eğlence, kolektif yönleriyle yaşama sevinci yaratmasını ve bireyi toplumsal yaşama bağlamasını kastediyoruz.

²⁶ İşlevselciler(Fonksiyonalist teori) spor kurumunun toplumsal düzen, denge ve normların sürdürülmesine katkısına, bireyin spor yoluyla toplumsal sistemle bütünleşmesindeki rolüne vurgu yaparken; simgesel etkileşim teorisi spora katılan bireyin benlik sunumu ve inşası, bireyler arası iletişim, spordaki oluş süreci, simgelerin üretimi ve paylaşılmasına vurgu yapar. Marksist yaklaşım, türevi olan çatışma teorisi ve eleştirel teori (neomarksizm, feminizm, kültürel çalışmalar) gibi yaklaşımların sporun insana için işlevlerine olumlu rol atfederken; spor düzlemindeki sınıf çelişkileri, yabancılaşma, sporun metalaşması, kültür endüstrisi, sporda eşitsizlik ve cinsiyet ayrımcılığı, sporda ataerki gibi olgulara eleştirel biçimde odaklandığı görülür.

araştırma alanı olarak sorunsallaştırmıştır. Sosyoloji teorilerinin perspektifinde spor, bireylerin sosyal ve duygusal dengesini kurmasında, kültürel inançların ve normların sürdürülmesinde, çeşitlilik gösteren sosyal grupların ve bireylerin toplumsal bütünleşmesinde; gündelik kişilerarası etkileşim, benlik sunumu ve anlam inşası vb. yönleriyle değerlendirilmektedir.²⁷ Özellikle İşlevselciler (Fonksiyonalist Teori) gündelik yaşamda sporcu ve seyirci olarak sportif katılım göstermenin pozitif toplumsal sonuçlarına yönelik açıklamalar getirmişlerdir.²⁸ Spor bir sosyalizasyon vasıtasıdır. Spor, sosyal grupların kültürel inançları ve pratikleri, davranış ve kimlikleri için ifade ve yansıma alanıdır. Sosyal ve kültürel bir ürün olarak spor, bireylerin benzerliklerini ve farklılıklarını da ortaya koyabilmesiyle, topluluğa katılma ve bir araya gelme fırsatlarını sunar. Spor medyası ve spora dair rol modeller de spor yoluyla sosyalleşmede rol oynar.²⁹

Modern toplum yaşamının ve bürokratik-rasyonel kurumlarının bireylerin üzerinde baskı ve tahakküm yaratarak onları anlam krizleri, depresyon ve kaygıya sürüklediği bir süreçte spor da bu olgularla birlikte değerlendirilmektedir. Bu bağlamdaki bir tartışma da, sporun bireyleri hayata bağlaması, anlam yaratma ve toplumsal dâhil olmaya yönelik olumlu işlevlerinden ziyade, ters istikamette rol üstlenerek intihara sebep olmasıdır. Özellikle futbol taraftarlığının toplumsal anlamları ve bu bağlamda ortaya çıkan intiharlar tartışılmalı bir konudur. Futbolda intihar olgusuna Brezilya, Almanya, Türkiye, El Salvador, İngiltere vs. birçok ülkede rastlanmıştır. Bu kişiler futbol taraftarı olup, tuttuğu futbol takımı kaynaklı olarak intihara yönelen kişilerdir. Taraftarı olduğu takımı üst üste yenilgiler alınca kendisini apartmandan atan taraftarlara rastlamak mümkündür.³⁰ Ancak futboldaki başarısızlıkların, hayal kırıklıklarının intihara sürüklediği iddiası futbolun makro düzeydeki toplumsal işlevleri karşısında zayıf kalmaktadır. Bir araştırmaya göre ülke milli takımlarının dünya kupası ve Avrupa şampiyonası gibi büyük turnuvalara katıldığı yaz aylarında, katılan ülkelerin yıllık intihar sayısında anlamlı azalma meydana gelmiştir. Başta Almanya ve Norveç olmak üzere, Danimar-

²⁷ JARVIE, Grant; *Sport, Culture and Society*, Routledge, 2006, s.24-25.

²⁸ COAKLEY, Jay J; *Sport In Society: Issues And Controversies*, Sixth Edition, McGraw-Hill, 1998, s.57

²⁹ MAGUIRE Joseph, v.d.; *SportWorlds: A Sociological Perspective*, Human Kinetics, 2002, s.168-170

³⁰ Takımı Yenildi İntihar Etti!, <https://www.milliyet.com.tr/skorer/takimi-yenildi-intihar-etti-1804385>, 8 Aralık 2013.

ka, Fransa, Çek Cumhuriyeti, İsveç gibi ülkelerde milli takımlarının dünya kupası maçlarına katıldığı yaz aylarında intihar sayıları(erkek ve kadın) azalmıştır. Bu ülkelerin takımları turnuvada elense bile Haziran sonrasında da, yıl içinde intiharlardaki düşüşün devam ettiği ileri sürülmektedir. İskoçya'da da dünya kupasına katıldığı maçlar süresince ve sonrasında sekiz hafta boyunca yarı intihar girişimlerinin azaldığı bulgulanmıştır. Böylelikle futbolun hayat kurtarma işlevlerine yönelik daha geçerli tezler, apartman binasından intihar tezini zayıflatmıştır.³¹ Bu verinin ve genel gözlemlerin de gösterdiği gibi toplumda futbol vasıtasıyla sağlanan sosyal ilişkiler, ortaklık ve aidiyet duygusunun intiharlardan ziyade daha çok sosyal bütünleşme ve dayanışmaya hizmet ettiği söylenebilir.

Futbol taraftarlığı pratiklerinin diğer spor dallarıyla kıyaslandığında fanatizm, grup çatışmaları ve yeni tür kabilecilik anlayışlarıyla şiddet olaylarına neden olması bir olguya işaret etmekle birlikte, futbolu popüler bir eğilimle şiddetle suçlayarak mahkûm etmek, futbol ve toplumun geniş çerçevedeki bütünsel ilişkisini açıklamakta yetersizdir. Maçlarda topluluk şiddetine sebep olan kişi sayısı, futbolu büyük bir ilgiyle gündelik yaşamına dahil eden kitlelerle kıyaslanamaz düzeydedir. Bunun yanı sıra toplumda futbolla ilgilenen kitlelerin gerek elektronik kart kombine üye sayısı ve maç yayınları için şifreli kanal abone sayısının hayli ötesinde olduğu da akla gelmelidir. Futbolseverlerle ilgili bu büyük çerçeve spor temelli bir sosyal kurumun açık ve gizil işlevlerini de ortaya koyar. Şiddet ve çatışma olgusu, en üst liglerden amatöre varıncaya grup kimliklerine dayalı "Biz" ve "Onlar" ayrışmasını da yaratmış bu spor dalına özgü patolojik, disfonksiyonel(bozuk işlev) bir sonuçken futbolun gündelik yaşamdaki ağırlığı ve toplumsal temelleriyle müşterek faaliyet, toplumsallaşma, sohbet, eğlence, deşarj ve oyun olması toplumsal sistemdeki yaygın olumlu fonksiyonlarıdır.³² Kırca'nın da belirttiği gibi futbol taraftarlığı,

³¹ KUPER, Simon, SZYMANKSI, Stefan; Futbolun Şifreleri, Çev:Elif.N.Akbaş, 2.Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010, ss.304-310

³² Türkiye'de profesyonel futbolun tüm alt ligleriyle ülke yüzeyinde kurumsallaştığı 60'lı yılların ortasından itibaren çoğunlukla mahalli kulüplerin birleşmesiyle kurulan Anadolu kulüpleriyle birlikte kentlere dayalı kitlesel taraftarlık ve futbolda şiddet olgusu da gündeme gelir. Kayseri-Sivas, Bursa-Eskişehir ve Kırıkkale-Tarsus maçlarında çıkan ve sahanın dışına taşan olaylar şehir kulüplerine dayalı taraftar kimliklerinin kitle düzeyinde keskinleştiğini gösteren tipik örneklerdir. Futbolun kitlesel rekabet, özdeşleşme ve kimlik yaratması nedeniyle dünyanın hemen her yerinde ve yerel, ulusal, uluslararası maçlar düzeyinde şiddet olaylarına konu olduğunu görmek mümkündür.

farklı takımları tutmanın ötesinde, benzer davranış kodları ve anlamlar yaratan bir ortak paydadır, birleştiriciliği baskın özelliğidir.³³ Futbolun solidarist sonuçları, çatışma ve şiddet olgusundan daha yaygındır.

Futbol 20.yüzyıl başlarından itibaren açık alanlara yayılmasıyla spor faaliyetini kitlelerle buluşturan temel spor dalı olmasına rağmen uzun yıllar kimi aydınların hedefi olmuş; hatta cumhuriyet dönemi spor politikalarında bir dönem için futbola mesafe konularak frenlenmeye çalışılmıştır. 30'lu yıllarda, İlhan'ın da belirttiği gibi okulda futbola müsamaha gösterilmemektedir. Çocuk ve gençlerin ders çalışmasını engellediği gerekçesiyle ortaokulda ve lisede yasaklanan futbol yerine jimnastik, voleybol, hentbol gibi sporlar teşvik edilmektedir.³⁴ Bürokratik elitlerin tutumuna benzer biçimde kimi solcu aydınlar da futbolun halkı apolitikleştirerek toplumsal uyuşturucu, afyon işlevi gördüğü ve sisteme hizmet ettiği iddiasını dile getirirler. Genellikle bu düşüncelerdeki ortak tema, futbolun bir sportif faaliyet olarak kitlelere yarar sağlamadığı ve toplumsal bilinçlenmeyi baltaladığı vurgusudur. Yine İlhan'ın futbolla ilgilenenleri ve spor sayfalarını küçümseyen kimi ilerici aydınlarla karşı savunduğu yerinde bir tespit; diğer sporlar gibi sanayi toplumunun ürünü olan futbol, golf ve tenis gibi ayrıcalıklı sınıfların değil, halk kalabalıklarının sporu olmuştur. Öyleyse böyle bir spora burun bükme temelsizdir.³⁵ Türkiye'de kendi toplumuna yabancılaşmış, batıcılaştırmış kimi aydınlar, hemen her konuda olduğu gibi halkın futbola ilgisini de doğru analiz edememiştir. Kitlelere sırça köşkten bakan, her daim ithal fikir ve kuramlarla yolan çıkan aktarmacı aydın tipi İngiltere'de ve Kıta Avrupa'sında futbolun vardığı gelişme çizgisini hiç düşünmeden, futbolu cehaletin parçası saymıştır. Halkın duygularıyla ve fiziksel pratikleriyle en fazla özdeşleşen spor dalına, futbola da aynı alışkanlıklarıyla yaklaşmıştır.

Kapitalist Piyasa Mantığı ve Futbol Düzeninin Yabancılaşması

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de günümüz futbolu eski zamanlardaki biçimlerinden farklılaşmıştır. Futbol, sadece toplumsal gruplar ve kitleler için

Heysel faciası, Honduras-El Salvador maçları ünlü futbolda şiddet vakalarından birkaçıdır.

³³ KIRCA, Ali. Futbol Hayattır. Can Yayınları, 3.Basım, İstanbul, Mayıs, 2000, s.43.

³⁴ İLHAN, Attila; Hangi Sağ, İkinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.50

³⁵ A.g.e., s.50-51

bir oyun, spor ve eğlence faaliyeti değildir. Futbol, oyuncusundan taraftarlığa tüm paydaşlarını kapsar biçimde meta değişim değeri kazanmıştır. Kapitalist ilişkilerin, borsanın, medyanın, çeşitli iş sektörlerinin, lobilerin, siyasetçilerin, reklamcılarının yakın markajına girmiştir. Kapitalizmin faaliyet gösterdiği, her yönüyle ve görüntüsüyle satışa sunduğu, kar düşüncesinden ayrı düşünmediği alanlardan birisidir futbol. Kapitalizmin ve neoliberal piyasa ekonomisi mantığının kalelerindenidir. Bir edebiyatçının bildirmesine göre, eski zaman tribünlerinden ve futbolundan anılarını yazsa kimse inanmayacaktır. Farklı takım taraftarlarının (GS,FB, BJK) birlikte oturdukları, gazetelerde futbola ilgisizlikten yakınıldığı, hafta sonları bir statta üst üste 2 maç oynandığı, takımlardaki oyuncuların birbirine küsüp beraber oynamadıkları, futbolcuların el altından harçlık aldığı yıllar³⁶ geride kalmıştır. Futbolun amatör ve romantik dönemleri yerini gittikçe endüstriyel işleyişe bırakmıştır.

Artık stadyumların arenaya dönüştüğü bir döneme girilmiştir. Futbolun her yönüyle kolaylıkla piyasa ilişkilerine eklenilip paraya tahvil edilmesi ve ticarileşme potansiyeliyle bağlantılı olarak stadyumlardaki dönüşüm de gündeme gelmiştir. Yeni stadyumlarda AVM ve Disneyland mantığı hâkimdir. AVM, restoran, logolu ürün satış mağazaları, sponsorlar ve üst zengin tabakalar için planlanmış yıllık kirası orta halli bir ev parasına denk lüks localar yeni arena mantığının temel bileşenleri olmuştur. Bu dönüşümün ve yapılanmanın sonucu taraftarlık olgusuna da yansarak, yeni bir taraftar tipini hedeflemiştir. Hedef taraftar tipi, genellikle toplumun alt-orta gelir gruplarındaki yoğun özdeşleşme ve kimlik duygusuyla bilinen romantik takım taraftarından ziyade ideal müşteri tipidir. Bilhassa büyük kulüplerin stadyumlarında kale arkasına sıkıştırılan taraftarlara yönelik görece ucuz biletler -pek ucuz sayılmasa da- futboldaki kazancın sembolik küçük yüzdesini oluşturup esasa teşkil etmemekte, stadyum planı asgari düzeyde orta sınıflardan başlanarak şekillendirilmektedir.

Taraftar kitlelerinin takımlarıyla özdeşleşmesi, piyasa ekonomisinin hedef pazar yaklaşımlarıyla paraya dönüştürülmektedir. Neoliberal futbol endüstrisinin temel politikası, takım taraftarlarının futbol etrafında oluşturulup piyasaya sürülen her türlü ürünü tüketmesi gerektiği yönünde telkin edici mesajlarla tasarlanır. Stadyumlar arenaya dönüşürken sadece ismi ve

³⁶ FUAT, Memet; Tribünden Palavra Anılar, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s.8-10

yeni teknolojilerle mimarisi değişmemiş, futbol alanında kurulan toplumsal ilişkilere bakış çerçevesi de değişmiştir. Tüketim toplumu ideolojisi ve AVM mantığının futbolla özdeşleşmesi zor olmamıştır. Taraftarlar yeni durumda sadık tüketicilerdir. Hayatın her alanını ve insan ihtiyaçlarını her durumda fırsata ve artı değere çevirme ideolojisiyle gözleyen kapitalizm, tüm spor dalları içinde kitlesel taraftarlık olgusuyla farklılaşarak kurumlaşmış futbolun sunduğu bu fırsatları da çok yönlü metalaştırma stratejileriyle kaçırmamıştır. Maça gelen taraftarlar sadece maç izlemekle kalmayacak, stadyumun da içinde bulunduğu çok amaçlı tüketim bölgesinin çeşitli istasyonlarında tüketici davranışları sergileyecektir. Stadyum ve stadyumun uzantısı olarak düşünülen tüketim alanları arasındaki bağlantılar ve ulaşım ağları da kurularak, yine tüketime yönlendirici belli kolaylıklar da sunulacaktır.³⁷

Piyasa mantığının dokunduğu alanı tarihsizleştirmesi, gelenek, tarih ve uygarlık mirasından koparması futbolda da geçerlidir. Stadyumların dönüşümüyle ilgili sayısız örnek bulunmakla birlikte en tipik örneklerden birisi İnönü Stadyumu'dur. 1939 yılı 19 Mayıs'ta temelleri atılan, ikinci dünya savaşı yıllarına denk gelmesi nedeniyle ancak 1947 yılında tamamlanan stadyumun³⁸ yıkılması tartışmalara neden olmuştur. Öyle ki şehirdeki konumuyla, eski nesillerin "Dolmabahçe" stadı olarak andığı, spor alanı kimliğiyle emektarlık hissi vermiş ve edebiyata konu olmuş bir stadyumdur.³⁹ Cumhuriyet tarihindeki spor faaliyetleriyle özdeşleşen, üç İstanbul kulübünün ortak kullandığı ve uluslararası tarihi maçlara konu olan İnönü Stadı'nın yeni tip arenaya çevrilmesi liberal dönüşümle birliktedir. Türkiye'nin modernleşme ve batılılaşma sürecindeki gelişmeleri de kendi tarihi kimliğinde spor karşılaşmaları vasıtasıyla yansıtan stadyum, tek parti dönemi spor politikasına, he-

³⁷ "Cendere Yolu'nu ve bağlantılarını kullanan sarı-kırmızılı taraftarlar, maç günleri Pasolig kartlarını göstererek VADİSTANBUL AVM'nin 5 bin kapasiteli otoparkına araçlarını bırakabilecek. Sarı-kırmızılılar VADİSTANBUL AVM'de vakit geçirip, buradaki GSSTORE'dan da alışverişlerini yapabilecek ve yürüyerek stadyuma ulaşabilecek. VADİSTANBUL'u Türk Telekom Stadyumu'na bağlayacak 'Havaray'ın test sürüşleri ise devam ediyor. 'Havaray'ın önümüzdeki günlerde faaliyete girmesinin ardından mesafe Türk Telekom Stadyumu'na ulaşım mesafesi 2 dakikaya inecek". <https://www.galatasaray.org/haber/futbol/taraftarin-yeni-bulusma-noktasi-vadistanbul/36544>

³⁸ BARDAKÇI, Murat; Beşiktaş Stadyumunun Mezarlıktan Ahıra Uzanan Ve Yine Mezarla Kesişen Kaderi, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1222567-besiktas-stadyumunun-mezarlıktan-ahira-uzanan-ve-yine-mezarla-kesisen-kaderi>

³⁹ BORA, Tanıl, YÜKSEL, Turgut; Çizgi Açığı: Futbol Yazıları Çizileri, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss.56-57

men sonrasında çok partili dönemde İsmet İnönü ve Demokrat Parti arasındaki gerilime bizzat konu olarak isim değişiklikleriyle gündeme gelmiştir.⁴⁰ Bilinen İstanbul kulüplerinin maçlarını yaptığı, spor tarihinin önemli olaylarının, toplumsal hafızada yer eden anların yaşandığı bir kültür mirası özelliği taşır. Tüm kamusal alanları kar amacıyla dönüştürüp, toplumsal gerçekliği kurguya çeviren dönüşüm futbolu da tarihsizleştirmeye eğilimlidir. Piyasacı düzenin marjına varması, futbola endüstriyel stadyum projeleriyle yansımıştır. Futbolun kurgulanmasında hâkim anlayış ve uygulamalar, futbol-toplum ilişkisini tarih, anı, kültür mirası, gelenek, değer düzeyinde temsil etmektedir. Düzenin mantığıyla birçok alanda yaşanan temsil krizi futbolda da ortaya çıkmaktadır. Yeni stadyum düzeni tarih ve toplum temsilinden simülasyona, arenaya dönüşerek sporda ulusal hafıza, kimlik, uygarlık, kültür birikimini tasfiye etmektedir. Öncesinde Osmanlı batılılaşma dönemi merkezi, sonrasında cumhuriyet rejiminin de temsilleriyle ve spor-sanat faaliyetleriyle düzenlenen bölgede kitlesel toplanma alanı ve en görkemli yapı Dolmabahçe stadyumudur. İnönü Stadyumu, Taksim'den Beşiktaş'a uzanan bölgedeki piyasacı kamusal alan düzenlemelerinin bir parçası ve bölgedeki geçiş noktasıdır.⁴¹ Bir başka deyişle stadyumdaki arenalaşma dönüşümünü de, ilgili bölgenin ticaret, uluslar arası otel ve kongre merkezi haline gelmesinin bir parçası olarak düşünmek gerekir. Yine aynı semttaki tarihi saha Şeref Stadı da bölgedeki otelleşme, kamusal alan politikalarıyla geçmiş dönemlerde ortadan kalkmıştır. Öyle ki Şeref Stadı, Dolmabahçe, İnönü, Midhat Paşa gibi tarihi simgelerin gündeme geldiği dönemler futbol endüstrisinin tüketim olgusunu ve yaşanan "şimdi"yi bir değer haline getirmesiyle, tarihsizleşme ve gerçekliğin yitimiyle yerini "Arena" aşamasına bırakmıştır.

Futbol ve toplum ilişkisinde bir başka tartışma konusu da elektronik kart ve e-bilet uygulamalarıdır. Günümüzde endüstriyel futbol uygulamalarının bir sonucu olarak gündeme gelen bu uygulama, ilk bakışta taraftar kitlelerine eski dönemlere göre kolaylık ve konfor sağlamaktadır. Bununla birlikte uygulamanın maçlara gelen kişilerin kişisel bilgilerine dair kayıtlama yapması taraftarlar nezdinde kamusal bir sorun olarak algılanmış, bir nevi elektronik

⁴⁰ Demokrat Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra stadyumun ismini Midhat Paşa Stadı olarak değiştirmiştir. İnönü'nün vefatından sonra stadın ismi tekrar İnönü Stadı olarak değiştirilmiştir.

⁴¹ EĞRİBEL, Ertan; "Beşiktaş Fanatik Taraftarlığından Gezi Direnişi Taraftarlığına Çarşı Grubu...", *Sosyologca(ıç)*, Sayı:6, Temmuz-Aralık 2013, s.68

fişleme olarak değerlendirilmiştir. Sporda Şiddete ilişkin yasal düzenlemelerle birlikte gündeme gelerek sporda sapma ve anomik davranışlara karşı bir sorun çözümü olarak uygulamaya konan elektronik bilet uygulamalarının ve stadyumlardaki kamera sistemlerinin sporun ötesinde daha makro seviyedeki karşılığı modern toplumdaki denetim ve gözetim mekanizmalarıdır. Kitlesel spor faaliyetlerinin sergilendiği stadyumlar da gözetim toplumunun disiplin anlayışı kapsamındadır. Öyle ki, "...bilişim-gözetim aygıtlarıyla birey, hayatının her alanında *Biri Bizi Gözetliyor* realitesini yaşamaktadır".⁴² Öyle ki Foucault'nun yaklaşımına göre klasik gözetim işlevini üstlenen kurumlarda geliştirilen gözetim teknikleri ve prosedürlerin tüm toplumsal kurumlara yayılması kapitalizmin ihtiyaç duyduğu disiplini sağlamıştır. Bir iktidar denetleme ilkesi olarak Panoptikon, hapisane dışında diğer kurumlarda da uygulanarak toplum disiplin altına alınır.⁴³

Gözetim toplumu kameralar, kredi kartları, internet ağları, cep telefonları, alışveriş yöntemleri, işyerine giriş kartları, GPS, toplu taşıma kartları, hastane kayıtları, güvenlik kurumları vs. kurumların kişisel bilgilere yönelik kayıtlamaları gibi farklı yöntemleri içerir. Lyon'a göre bu tip sistemlerdeki ki-

⁴² BAYHAN,Vehbi; Gözetim Toplumunda Otoritenin Alameti Farikası: Küresel Kapatılma,, Sosyologca(İç),Çev:Güneş Ayas, Sayı:5, Ocak-Haziran 2013, s.114

⁴³ KESKİN, Ferda; Sunuş: Büyük Kapatılma, FOUCAULT, Michel; Büyük Kapatılma:Seçme Yazılar 3 (iç), Çev: Işık Ergüden-Ferda Keskin, 4.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.12,18,19. Foucault gözetim olgusunu "Panoptikon" ve "Büyük Kapatılma" kavramlarıyla açıklar. On yedinci yüzyıldan itibaren deliler, hastalar, fakirler, eşcinseller, özürlüler, yersiz yurtsuzlar, işsizler, iktidarın gözünde denetim altına alınmak istenen benzer gruplar hastane, akıl hastanesi, hapisane gibi modern kapatma kurumlarıyla disiplin altına alınmıştır. Ayrıntı için bkz. FOUCAULT, Michel; Büyük Kapatılma:Seçme Yazılar 3(iç), Çev:Işık Ergüden-Ferda Keskin, 4.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

şisel veri toplama ve işleme faaliyetleri çağdaş yaşamın sürdürülmesi açısından son derece önemlidir gözetim toplumu için. Modernliğin sonucu olarak artan gözetim, 21. yüzyılda dünyayı idare etme biçimimizin parçası olmuştur.⁴⁴ Gözetim aygıtları Kapitalizm ve endüstriyalizm gibi modernliğin yükselişiyle ilgili bir kurumsal boyuttur. Toplulukların siyasal denetimi ve bunun ötesinde daha karakteristik özelliği dolaylı ve enformasyon kontrolüne dayalı olmasıdır.⁴⁵ Bu gözetim uygulamalarının kapitalist futbol endüstrisine önemli bir yansıması, yeni yaklaşıma uygun bir seyirci-taraftar tipinin gündeme gelmesidir. Artık stadyumlar daha az halk ağırlıklı, daha çok burjuva nitelikli seyirci tipiyle planlanmaktadır.⁴⁶ Stadyumlarda ses yükseltip oyuna kitlesel sloganlarla katılan klasik taraftarlık anlayışı yerine yeğlenen taraftar tipi, kulübü için gerekli harcamaları yapmaya hazır, eski tip taraftara nazaran uysal, uygarlaşmış ve en az orta sınıflaşmış bir futbol tüketicisidir.

Spora katılımın oyun ve eğlence boyutları bürokratikleşme ve disipline edici rasyonel mekanizmalarla darlaşmaktadır. Kitleler için gündelik yaşamın zorunluluklarından kurtulma, baskı unsurlarından kaçma alanı olan futbolda gözetim ve güvenlik mantığıyla yapılan düzenlemeler oyun olgusuyla taban tabana zıt ve çelişir bir duruma gelmektedir. Gözetimle hedeflenen kamu güvenliği futbol fanatizmi ve kitlesel şiddete çözüm olarak gündeme

⁴⁴ LYON, David; Gözetim Toplumu, Sosyologca(İç), Çev: Güneş Ayas, Sayı:5, Ocak-Haziran 2013, s.77-78

⁴⁵ GIDDENS, Anthony; Modernliğin Sonuçları, Çev: Ersin Kuşdil, Dördüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s.57

⁴⁶ AUTHIER, Christian. Futbol A.Ş. Çev: Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2002, s.16

gelmekle birlikte futbol oyununun ayrılmaz parçası, on ikinci oyuncusu olan taraftarların oyuna dair özgürlük algısını bozmuştur. Oyun olgusunun toplumsal işlevlerini çözümleyen Huizinga'ya göre "oyun" bir ödev ya da dayatma değildir. Gündelik ve asıl hayatın zorunlu bir ögesi olmaktan ziyade bu hayattan kaçmanın bir yolu, boş zamanda gerçekleştirilen ve istenildiği zaman ertelenip iptal edilebilen serbest, emirlere bağlı olmayan, özgür, gönüllü bir faaliyettir. Her türlü maddi çıkardan arındırılmış, kendi içinde tatmin bulan amacı kendinde bir eylem ve gündelik hayatın içinde geçici bir kesintidir, rahatlama faaliyetidir. Bu öne çıkan düzenli niteliğiyle gündelik hayata eşlik edip onun boşluklarını doldurur, hayatı süsler. Olağan hayatın dışında bir kurmaca ve özgür faaliyettir. Zorunluluklardan kaçmanın yolu olarak hayatın eksiklerini telafi etmektedir. Bu yönüyle vazgeçilmez değerdedir.⁴⁷ Spor faaliyeti oyun işleviyle gündelik zorunluluklardan ayrılmaktadır. Futbol taraftarlığı kitleler için gündelik yaşamın sorunlarından kaçma biçimidir. Aynı zaman diliminde sevinç, heyecan, öfke, üzüntü, bağlılık vs. farklı duygulanımların gerçekleştiği bir sosyal alan ve yarattığı özgürlük hissiyle hayatın tamamlayıcısıdır. Zorunlulukları, fişlemeyi, yeni bir tahakküm algısını hatırlatan elektronik gözetim olgusu, futbolun ve futbol taraftarlığının oyunsal işlevleriyle çelişmektedir.

Sonuç Yerine: Futbolla Toplumsallaşma Olanaklarıyla Birlikte Sportif Oyunun Marjinalleşmesi, Yabancılaşması ve Temsilin Yitirilişi

Sporun modern yaşamda bir kurum olarak başlangıçtaki toplumsal işlevleri; kişilere nefes alacak bir alan açması, özgürleşmenin imkânlarını bünyesinde barındırması, kişilere sosyal ve fiziksel potansiyelini hatırlatması, başarı hissi yaratması, modern toplumda yalnızlaşan bireye aidiyet ve sosyal kimlik imkânları sunarak topluluklara ve toplumsallaşma sürecine dâhil etmesidir. Genelde spor, en yaygın spor olarak da özellikle futbol bireylerin tutamak noktası bulmakta zorlandığı, yalnızlaşma ve yurtsuzluk acısına maruz kaldığı bir dönemde aidiyet, sosyal grup, kimlik ve cemaat hissi vermektedir. Çeşitli spor faaliyetlerine ve futbola katılım, kapitalizme ve bürokratik işleyişe dayalı mevcut sistemde bireylere ve sosyal gruplara hareket alanı açmaktadır. Modern toplumda yalnızlaşan bireye aidiyet ve kolektif kimlik

⁴⁷ HUIZİNGA, Johan; Homo Ludens:Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine, Çev:Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s.24,25,26,31

hissi vererek etkili bir toplumsallaşma vasıtası olmuştur. Spor yabancılaşma sorununda bir çözüm rolü üstlenerek bireyler için motivasyon, bağlanma, toplumsal değer, temsil, sosyal rehabilitasyon olanakları sunmaktadır. Sporun yaşama sevinci, mutluluk, kişilik gelişimi, toplumsal iletişim, oyun ve sosyalleşme vs. etkileri çağdaş dünyada yadsınamayacak düzeye gelmiştir. Türkiye’de belirli spor dallarına(fitness, yüzme, bisiklet, yürüyüş vs.) aktif biçimde fiziksel katılım oranı, her yaştan bireyin spor bilinci kazanmaya başlamasıyla artış göstermesine rağmen bir türlü istenen düzeye gelememekte, futbol özelindeki seyirci ve taraftarlık pratikleriyse toplumsal yaşamda yerleşik alışkanlıklar olarak toplum ve spor birlikteliğinin baskın yönünü oluşturmaya devam etmektedir. Fiziksel hareketlilik düzleminde spora katılım göstermeyen kitleler, futbolseverlik ve taraftarlık boyutuyla sporla temsil düzeyinde ilişki kurmaktadır. Futbol kitesellik, aidiyet, anlam ve kimlik boyutlarıyla öne çıkarak toplumsal düzlemde diğer sportlardan farklı bir konum elde etmiştir.

Futbolun gündelik yaşamda anlam yaratması, temsil ve topluluk boyutlarıyla toplumsal ilişkilere olumlu etkileri yanında geçirdiği kapitalist dönüşüm de ele alınması gerekli bir toplumsal sorun olmuştur. Futbolun ve stadyumların kapitalist dönüşümüyle taraftarlık faaliyetleri de müşterileşmiş ve kar mantığıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Oyunun ve eski tarihi stadyumların kar amaçlı dönüşümü ve e-bilet uygulamalarının elektronik gözetim sistemleriyle, kayıtlamalarla gündeme gelmesi birliktedir. Kitlesel şiddetin ve sporda düzensizliğin çözümüne yönelik kamera sistemleri, elektronik bilet gibi kamusal gözetim uygulamaları, antici toplumsal tepkileri de beraberinde getirmiştir. Taraftar kitleleri futbolun ticarileşmesine ve gözetim karşı Avrupa’da ve Türkiye’de spor alanlarında ve sosyal medyada farklı grupların ortak tepkileriyle varlık belirtmekte ve taraftar haklarını vurgulamaktadır. Futbol taraftarlığının müşterileşmesi, salt kar düşüncesiyle değerlendirilir hale gelmesi ve denetim amaçlı gözetim sistemlerinin devreye girmesi kitlelerin sporla ilişkisinde katılım ve özgürlük sorununu gündeme getirmiştir. Futbol, güçlü anlamlarıyla, ortak ve baskın spor zihniyeti yaratarak toplumla özdeşleşmesiyle gündelik yaşamda kurumsal rolünü sürdürürken diğer yandan kapitalist dönüşümüyle de bir toplumsal sorunu açığa çıkarmıştır. Bu dönüşümün sporun oyun, özgürlük ve katılım boyutlarıyla çelişik özellikler göstererek kitleler için dışlanma, yabancılaşma ve temsil krizine neden olduğunu söylemek yanlış değildir.

Kaynaklar

- AUTHIER, Christian; Futbol A.Ş. Çev: Ali Berktaş, 1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2002.
- BARDAKÇI, Murat; Beşiktaş Stadyumunun Mezarlıktan Ahıra Uzanan Ve Yine Mezarla Kesişen Kaderi, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1222567-besik-tas-stadyumunun-mezarliktan-ahira-uzanan-ve-yine-mezarla-kesisen-kaderi>
- BAUMAN, Zygmunt; Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, Çev:Pelin Siral, Habitus Yayıncılık, İstanbul, 2011
- BAYHAN, Vehbi; Gözetim Toplumunda Otoritenin Alameti Farikası: Küresel Kapatılma, Sosyologca(İç), Sayı:5, Ocak-Haziran 2013
- BELGE, Murat; Tarihten Güncelliğe, 5.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- BONİFACE, Pascal; Futbol ve Küreselleşme, Çev:İsmailYerguz, NTV Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007.
- BORA, Tanıl, YÜKSEL, Turgut; Çizgi Açığı:Futbol Yazıları Çizileri, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015
- COAKLEY, Jay J; Sport In Society: Issues And Controversies, Sixth Edition, MCGraw-Hill, 1998.
- CRİTCHLEY, Simon; Futbol Düşünürken Aslında Ne Düşünürüz?.Çev:Oğuz Tecimen, 1.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.
- DEMİRKUBUZ, Zeki; "Benim İçin Futbol Demek Beşiktaş Demektir", Gözden kaçanlar Pozisyonlar:Kültür Sanat Aleminden Futbola Bakan Söyleşiler(İç), Haz:Cem Zamur, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015
- DERWALL, Jupp; Futbol Basit Bir Oyun Değildir, Çev:Aydın Engin-Hasan Kuruyazıcı, Birinci Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- EĞRİBEL, Ertan; "Beşiktaş Fanatik Taraftarlığından Gezi Direnişi Taraftarlığına Çarşı Grubu...", Sosyologca(İç), Sayı:6, Temmuz-Aralık 2013.
- FİŞEK, Kurthan; Sporun Anatomisi, YGS Yayınları, İstanbul, 2003.
- FUAT, Memet; Tribünden Palavra Anılar, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 1999
- GALEANO, Eduardo; Gölgede ve Güneşte Futbol, Çev: Ertuğrul Önalp-M.Necati Kutlu, 4. Basım, Can Yayınları, İstanbul, Haziran, 2008.
- GALEANO, Eduardo; Biz Hayır Diyoruz, Haz. ve Çev.:Bülent Kale, İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- GIDDENS, Anthony; Modernliğin Sonuçları, Çev:Ersin Kuşdil, Dördüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.
- GÜMÜŞ, Semih; Futbol ve Biz. Can Yayınları, İstanbul, 2000.
- HOBSBAWM, Eric; Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, Çev:Osman Akınhay, 1.Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008
- HUIZİNGA, Johan; Homo Ludens:Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine, Çev:Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- İLHAN, Attila; Hangi Sağ, İkinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- JARVİE, Grant; Sport, Culture and Society, Routledge, 2006.
- KESKİN,Ferda;Sunuş:Büyük Kapatılma, FOUCAULT, Michel; Büyük Kapatılma:Seçme Yazılar 3(İç), Çev:İşık Ergüden-Ferda Keskin, 4.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

- KIRCA, Ali; Futbol Hayattır, 3.Basım, Can Yayınları, İstanbul, 2000.
- KOZANOĞLU, Can; Gençler, Deplase Olunuz!:"Tribünden" Birinin Deplasman Anıları, Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler(ıç), Der:R.Horak-W.Reiter-T.Bora, 5.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- KÖKNEL, Özcan; Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, Altın Kitaplar, 17.Basım, İstanbul, 2005.
- KUPER, Simon; Futbol Asla Sadece Futbol Değildir, Çev:SinanGürtunca, 2.Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- KUPER, Simon, SZYMANKSI, Stefan; Futbolun Şifreleri, Çev:Elif.N.Akbaş, 2.Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010.
- LYON,David; Gözetim Toplumu, Sosyologca(ıç), Çev:Güneş Ayas, Sayı:5, Ocak-Haziran 2013.
- MAGUIRE Joseph, v.d.; SportWorlds: A Sociological Perspective, Human Kinetics, 2002.
- MAY, Rollo; Kendini Arayan İnsan, Çev:Ayşen Karpat, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- MCGİLL, Craig;Futbolun Karhanesi:Futbol Taraftarların Elinden Nasıl Kayıyor?, Çev: Can Cemgil, 1.Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.
- NUTKU,Uluğ; İnsan Felsefesi Çalışmaları, Birinci Basım, Bulut Yayınları, İstanbul, 1998
- SAYAR, Kemal; Kayıp Arkadaş, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.
- TARHAN, Nevzat. Toplum Psikolojisi: Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.